

ПОЛІТИЧНИЙ ВИБІР: МІСЦЕ ТА РОЛЬ У ПРОЦЕСІ ПРИЙНЯТТЯ ПОЛІТИЧНИХ РІШЕНЬ

У статті проаналізовано умови та складові процесу прийняття політичних рішень. Окрема увага приділяється феномену «вибору», який відіграє вирішальну роль на усіх етапах формування та реалізації політичного рішення. Визначено основні теоретичні підходи до сутності вибору (психологічний, раціональний, інституційний, комунікативний, ситуативний).

Ключові слова: політичне рішення, вибір, теорія раціонального вибору, публічне рішення, політична ситуація.

Актуальність теми дослідження для сучасної політичної реальності обумовлена необхідністю демократизації політичних відносин, плюралізацією політичного простору, що створює умови для залучення громадськості до процесу формування та прийняття політичних рішень. Механізм демократичної взаємодії влади та суспільства передбачає зростання ролі політичних рішень та вибору у політичному процесі. Досвід адміністративно-командної системи, яка існувала за радянських часів продемонстрував її неефективність для вирішення суспільно важливих проблем, проте засвідчив і здатність до збереження впливу в українському суспільстві. Про це свідчить сучасна структура державного управління у посткомуністичних країнах (Росія, Україна, Білорусь, Казахстан), існування «партій влади», залежності мас-медіа від бюрократичних та олігархічних груп.

У теоретичному вимірі політичні рішення та вибір досліджувались з позицій різних сфер наукового знання. Теорія політичних рішень та політичного вибору має міждисциплінарний характер, її аналіз представлений у політологічних, правових, соціологічних, економічних та психологічних візіях. Проблеми політичних рішень та вибору досліджуються у роботах таких зарубіжних та вітчизняних авторів, як М. Вебер, В. Парсонс, Г. Колбеч, Г. Ласуел, П. Розанвалон, М. Олсон, Дж. Б'юкенен, К. Гаджиев, С. Телешун, О. Соловійов, В. Пугачов, С. Наумкіна, В. Духневич, Г. Дилігенський, В. Казміренко, Б. Кухта, М. Головатий, М. Михальченко, В. Цвих, В. Бунь, Д. Яковлев та ін.

Усі дослідження політичного рішення та політичного вибору виходять із того, що це динамічний складний процес, який починається із аналізу наслідків попередніх рішень для суспільства, а закінчується модифікацією публічної політики. Проте через складність внутрішніх та зовнішніх факторів політичного рішення (самого предмета аналізу та зміни політичної ситуації) у політичній науці відсутній єдиний підхід до алгоритму вироблення універсального політичного рішення.

Дослідження політичного рішення здійснюються у рамках інституційного підходу та неоінституціоналізму, нормативного підходу, теорії раціонального вибору та теорії суспільно вагомого вибору, психологічних теорій, комунікативного та ситуативного підходів.

Виділяють такі види реалізації політичних рішень, як популізм, елітизм, консерватизм, демократизм, радикалізм.

Процес формування, прийняття та реалізації політичних рішень виступає механізмом відтворення політичної системи, покликаним вирішувати важливі суспільні завдання. Баланс сил у суспільстві, розподіл влади багато у чому залежить від центрів прийняття політичних рішень, засобів та умов їх реалізації. «Політична система підтримує зв'язок і будує свої відносини із зовнішнім середовищем через політичні рішення та дії, спрямовані на їхню реалізацію, вони є основним фактором, що характеризує якість взаємин політичної системи та суспільства із зовнішнім середовищем, результатом її діяльності, за яким оцінюється ефективність функціонування основних політичних інститутів суспільства, підтверджуються або спростовуються претензії політичних сил та еліт на здійснення влади. Вироблення й прийняття політичних рішень становлять механізм перетворення суспільних вимог і визначають розподіл владних ресурсів у суспільстві з метою рішення політично значимих проблем» [1, с. 165].

Можна виділити такі типи політичних рішень:

- закони, накази та постанови органів державної влади та вищих посадових осіб;
- рішення органів місцевого самоврядування;
- політичні рішення громадян (передусім – голосування під час виборчих кампаній, загальнонаціональних та місцевих референдумів);
- рішення політичних партій, організацій та об'єднань.

Порівняно із іншими типами рішень, політичні рішення характеризуються публічністю, масштабністю (стосуються усього суспільства), ресурсним дефіцитом і умовами невизначеності (через

складність соціальної системи), спрямованістю на певну соціальну та політичну проблему. За ступенем раціоналізації виділяють раціональні, емоційні та інтуїтивні політичні рішення. За рівнем прийняття політичні рішення поділяються на стратегічні (приймаються вищим керівництвом держави), тактичні (стосуються конкретних питань діяльності політичного інституту), оперативні рішення, які стосуються поточних питань, що вимагають негайного ситуативного реагування [1, с. 166].

У залежності від зовнішніх умов, політичні рішення приймаються:

- в умовах визначеності, коли можна розрахувати наслідки рішення. Такі ситуації рідко трапляються у політичній реальності;

- рішення в умовах ризику (можна приблизно розрахувати ймовірність наслідків рішення);

- рішення в умовах невизначеності, коли невідома більшість параметрів для прийняття політичного рішення. Це характерно для нестабільних політичних систем, які знаходяться у перехідному стані.

У конкретному політичному рішенні перетинаються інтереси різноманітних громадських, політичних, економічних акторів, віддзеркалюються переваги та недоліки політичної системи в цілому, суспільні проблеми тощо. Вибір політичного рішення із наявних альтернатив є однією із важливих складових політичної діяльності. Від виваженості рішення, його раціональності та відповідності політичній реальності залежить успіх політичного актора, репутація політичних інститутів, передусім — органів державної влади та місцевого самоврядування.

Політичне рішення виступає центральним елементом політичного управління, тому що включає процес ідентифікації проблемного поля, постановку завдань, вибір напряму дій та політичної програми, практичні кроки із реалізації рішення. Політичний вибір полягає у необхідності забезпечити механізм узгодження та реалізації різноспрямованих інтересів політичних акторів, підвищенні ефективності політичної взаємодії, впровадженні відповідної політики, яка знаходить підтримку більшості населення.

Інтерпретація політичного рішення як технологічного ланцюжка послідовних дій відкриває можливості для постановки питання про політичний вибір як складову політичного рішення на кожному етапі його формування, прийняття та реалізації як інтелектуального продукту.

Політичне рішення як свідомий вибір серед наявних альтернатив напрямку політичних дій включає багато елементів, головними з яких є ідентифікація проблеми, формулювання мети рішення, визначення

альтернатив та політичний вибір. Політичні рішення мають відповідати таким вимогам: наукова обґрунтованість, реальність втілення, політична цільова спрямованість, визначеність, законність, обов'язковість виконання, економічність, конкретність, зрозумілість. Обмеження вибору поділяються на зовнішні та внутрішні. До останніх належить наявність ресурсів (фінансових, матеріальних, інформаційних, владних, технологічних, інтелектуальних та ін.) для формування та реалізації політичного рішення. Зовнішні обмеження вибору полягають в існуючій політичній та правовій системі, діях політичних опонентів та конкурентів, ситуації в країні (регіоні).

Важливість політичного рішення для політичної системи важко переоцінити. Політичні рішення реалізують інтереси конкретних політичних акторів, виступають дієвим засобом вирішення політичних конфліктів, ресурсом влади. При цьому варто погодитись із М. Олсоном у тому, що «політичні лідери за демократії так само керуються власними егоїстичними інтересами, як і автократи, у своєму прагненні перемогти, спираючись на підтримку більшості» [3, с. 29].

Представники нормативного підходу розглядають політичні рішення як раціональні дії відповідно до визначених заздалегідь процедур, послідовність яких сприяє постановці оптимальних політичних цілей та застосуванню ефективних засобів їх реалізації. Такий дослідний підхід пов'язується із основними положеннями теорії раціонального вибору та суспільно вагомого вибору (public choice theory).

Процес раціоналізації політичного рішення передбачає раціональне формулювання мети суспільного розвитку, пошук найбільш ефективних засобів її досягнення, калькуляцію витрат та вигід від реалізації певної стратегії, врахування поведінки інших акторів та оцінку ситуації в цілому. Раціонального актора пропонується розуміти як людину, що має обмежені ресурси, очікує, оцінює і максимізує вигоду — *greem (resourceful, restricted, expecting, evaluating, maximizing man)* [2, с. 188].

Політичне рішення за такого розуміння становить сукупність дій, вибір рішення та оптимальний результат, для забезпечення аналізу якого використовуються методи математичного моделювання. В цілому, однією із важливих проблем у теорії раціонального вибору виступає проблема (політична за своєї сутністю) перетворення раціоналізації індивідуальних дій акторів у вироблення раціональних колективних рішень.

Моделі, що пояснюють процес прийняття рішень з точки зору раціональності (раціонального вибору), такі як модель «економічної

людини» (*Homo economicus*) та «раціональної організації» (М. Вебер), відходять у минуле.

Так, «для прийняття рішення, яке можна було б назвати раціональним, потрібна повна, вичерпна інформація, а це неможливо в сучасних умовах — не через брак інформації, а через її надмірність. Розуміння раціонального вибору у сучасних умовах представлено теорією суспільно вагомого вибору в умовах інформаційного і темпорального дефіциту. Суттєвими є складнощі, які виникають в процесі перетворення раціональних рішень і дій індивідуумів у колективні рішення і дії. М. Олсон і його послідовники стверджують, що такий перехід від індивідуальної до колективної раціональності є недосяжним. Тут криється теоретична основа для тверджень, згідно з якими політичному життю внутрішньо притаманна ірраціональність саме через необхідність перетворення індивідуальних переваг у колективні, щоб стали можливими раціональні колективні рішення і дії [4, с. 189].

Відповідно до позиції представників теорії раціонального вибору, політичні актори підтримують лише ті рішення, які підвищують їх рейтинг та дозволяють поліпшити шанси на обрання. Політичний ринок розуміється як конкуренція за вплив на прийняття рішень щодо розподілу ресурсів. Застереження полягає у тому, що в умовах демократії можливе формування, прийняття та реалізація політичного рішення в інтересах добре організованих груп лобістів, які не представляють суспільство, а діють відповідно до вузькогрупових завдань. Це відбувається тому, що лобісти використовують усі методи впливу (засоби масової інформації, компромат, підкуп, організовані демонстрації, мітинги тощо) задля того, щоб чинити тиск на процес прийняття політичного рішення і компенсувати усі витрати в разі його реалізації.

Ситуаційний підхід до визначення сутності та характеристик політичного рішення полягає у врахуванні мінливості політичної ситуації та модифікації рішення відповідно до цього. Представники цього теоретичного напрямку (зокрема Г. Саймон) вважають, що реальні політичні проблеми та шляхи їх вирішення настільки складні, що їх неможливо описати за допомогою кількісних характеристик, та обрахування вигоди, які використовують у теорії раціонального вибору. У процесі прийняття рішень більш оптимальним вважається метод «гілок»: поступове здійснення «малих кроків», які враховують нестабільність політичної системи, мінливість політичної реальності та непередбачуваність наслідків політичних кроків. Цей підхід передбачає порівняння альтернатив і обрання рішень у

короткостроковій перспективі, з послідовним впровадженням змін для вирішення певної проблеми. Це дозволяє уникнути великих ускладнень, пов'язаних із помилковим політичним вибором та виправити їх еволюційним шляхом.

Теорія прийняття рішень органічно поєднує аналіз усіх елементів процесу прийняття політичного рішення: мету рішення, динаміку зовнішнього середовища, рівні організації (ієрархію), формулювання та вибір альтернатив, реалізацію рішення та модифікацію політики.

Визначення місця та ролі політичного вибору у структурі політичного рішення залежить від таких факторів:

- вибір рішення залежить від вибору політичного курсу, встановлення пріоритетів політичного розвитку;
- оцінки наслідків та результатів альтернативних політичних рішень;
- врахування передбачуваних елементів політичного рішення;
- вироблення гіпотез щодо невідомих елементів та наслідків рішення, які можуть проявитись після його прийняття.

На етапі формування альтернатив вирішення суспільної проблеми важливим є вибір мети рішення та відбір необхідної для прийняття рішення інформації. Одна із вимог до ефективного політичного рішення — його своєчасність, тобто вибір оптимального часу для прийняття рішення. На етапі безпосереднього прийняття (ухвалення) політичного рішення основним елементом виступає вибір однієї із наявних альтернатив. Тут розглядаються максималістська, нейтральна та мінімально можлива альтернативи. На вибір альтернативи впливають такі технологічні детермінанти, як директивність, адресність, законність, наявність ресурсів для реалізації, логічність, можливість контролю. Після реалізації рішення необхідно обрати напрямки модифікації політики.

Таким чином, на всіх етапах формування, прийняття та реалізації політичного рішення визначальна роль належить процедурам політичного вибору.

Література

1. Байме К. Політичні теорії сучасності ; пер. з нім. М. Култасвої, М. Бойченка / К. Байме. — К. : Стилос, 2008. — 396 с.
2. Вступ до політичної аналітики : Навч. посіб. / За заг. ред. С. О. Телешуна. — К. : Вид-во НАДУ, 2006. — 220 с.
3. Олсон М. Влада і процвітання. Подолання комуністичних і капіталістичних диктатур / М. Олсон. — К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. — 174 с.

4. Яковлев Д. В. Політична взаємодія як комунікативний процес: медіатизація, демократизація, раціоналізація /Д. В. Яковлев. — О. : Астропринт, 2009. — 288 с.

В статье проанализированы условия и составляющие процесса принятия политических решений. Отдельное внимание уделяется феномену «выбора», который играет определяющую роль на всех этапах формирования и реализации политического решения. Определены основные теоретические подходы к сущности выбора (психологический, рациональный, институциональный, коммуникативный, ситуационный).

Ключевые слова: политическое решение, выбор, теория рационального выбора, публичное решение, политическая ситуация.

In this paper have been analyzed conditions and components of the process of political decision-making. Special attention is paid to the phenomenon of «choice», which restrict a key role in all stages of development and implementation of political decisions. The main theoretical approaches to the nature of the choice of (psychological, rational, institutional, communicative, situational).

Key words: political decision, choice, rational choice theory, public decision, the political situation.

Константинова Тетяна Василівна — аспірантка кафедри політології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Рецензент: проф. Новакова О. В.